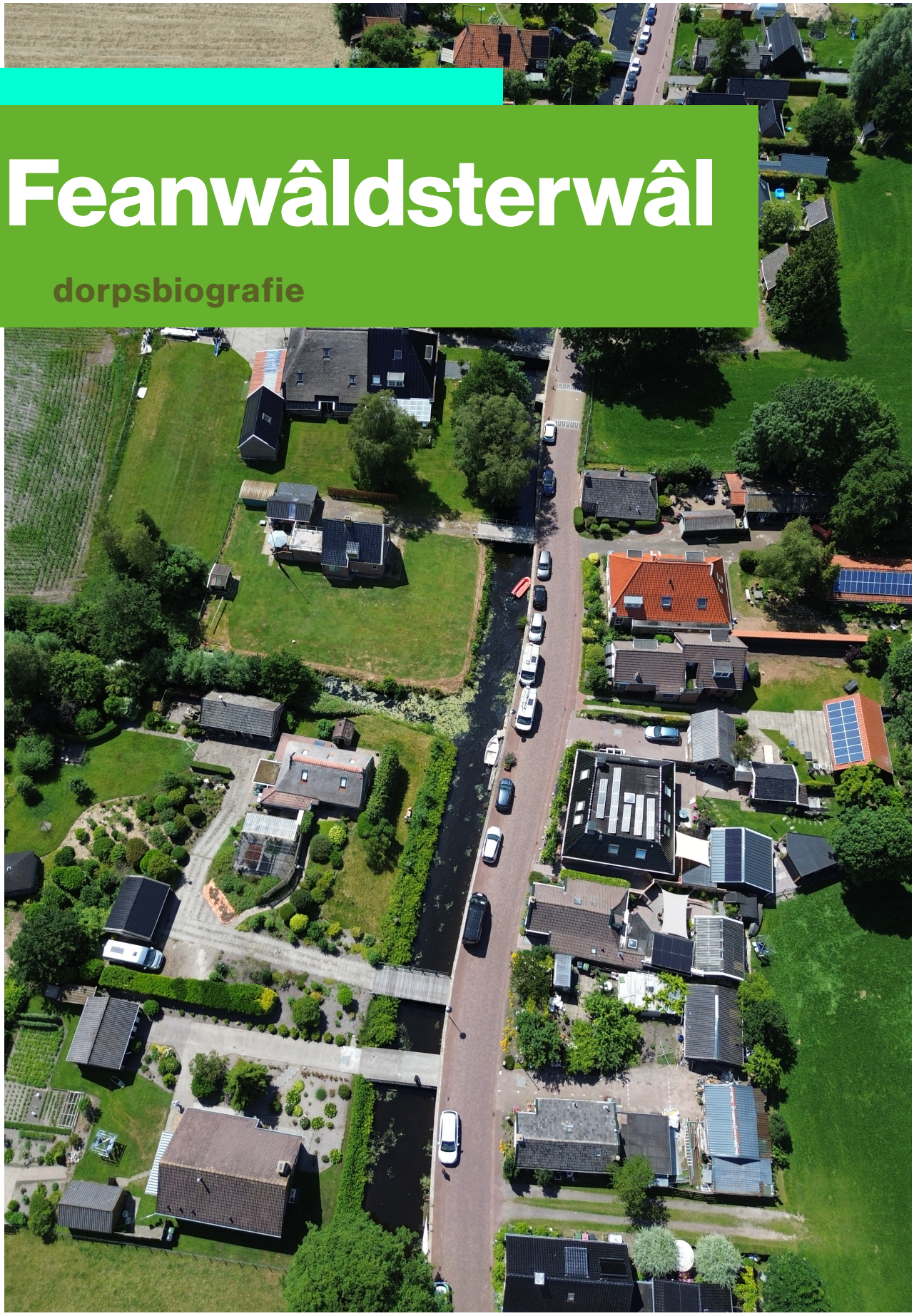
2026

Feanwâldsterwâl

dorpsbiografie

CULTUURLAND ADVIES

Landschapsbeheer Friesland

Werkend Landschap

Wat is een dorpsbiografie?

In Fryslân zijn voor meerdere gebieden en gemeenten landschapsbiografieën gemaakt. In die biografieën wordt de vorming van het landschap en de rol van de mens daarin beschreven. Wat in een landschapsbiografie vaak mist is het specifieke verhaal van de dorpen. De dorpen vormen echter een belangrijke schakel in het geheel en zijn bakens van menselijke activiteit binnen het landschap.

Dorpen ontwikkelden door de eeuwen een eigen identiteit met een specifieke set aan dorpskenmerken. Die kenmerken en identiteit kunnen inspiratie en houvast bieden voor de toekomst van Friese dorpen. Om deze redenen wordt steeds vaker het initiatief genomen om dorpsbiografieën te (laten) maken. Een dorpsbiografie beschrijft de ontstaansgeschiedenis van een dorp en benoemt de belangrijkste kenmerken. De biografie is voorzien van teksten, kaarten en beelden. De dorpsbiografieën in deze reeks vormen bovendien een nadere uitwerking van de meer algemene informatie over dorpen die te vinden is in de digitale dorpenatlas van de Provincie Fryslân.

In de dorpsbiografieën van Dantumadiel is ook een aantal aanvullende onderdelen toegevoegd. Het gaat dan om: het dorpsbeeld (creatieve verbeelding van dorpskarakter), de dorpsverhalen (verhalen over bijzondere dorpsgerelateerde fenomenen, gebeurtenissen, personen of persoonlijke herinneringen), de bouwstenen (inspiratievolle koppeling tussen dorpskenmerken en toekomstige ontwikkelingen) en de ideeënbus (ideeën van dorpsbewoners om het dorp mooier te maken). De dorpsbiografie heeft dus een feitelijke basis (de biografie), maar ook een aantal onderdelen die aanleiding geven om het gesprek te voeren over ruimtelijke kwaliteit en de toekomst van het dorp.

De dorpsbiografie is in drie onderdelen verdeeld (zie hiernaast). In het laatste onderdeel is de methode 'Mei it ferline foarút' leidend. Deze methode is ontworpen om in overzichtelijke stappen de geschiedenis van de Friese cultuurlandschappen (met bijbehorende dorpen) te schetsen en vervolgens te kijken hoe kenmerken uit het verleden in de toekomst kunnen worden benut. De methode levert handvatten om voor ieder dorp bouwstenen voor de toekomst te maken.

Lêswizer

Deze dorpsbiografie bestaat uit drie delen. Een samenvattend hoofdstuk "Yn it koart" (1), de dorpsbiografie (2) en "Mei it ferline foarút" (3) waarin bouwstenen en ideeën worden gegeven.

YN IT KOART

Dit onderdeel bevat het dorpsbeeld dat is samengesteld door de makers van de biografie met input vanuit de dorpen. Daarnaast zijn een tijdlijn, dorpspaspoort en kaart met de belangrijkste dorpskenmerken opgenomen.

1
P. 4

2
P. 16

DE DORPSBIOGRAFIE VAN FEANWÂLDSTERWÂL

Het tweede deel is de hoofdzaak van dit document: de dorpsbiografie zelf. Hier wordt de dorpsgeschiedenis uitgebreid beschreven en met kaarten en beelden begeleid. Ook de belangrijkste kenmerken en kwaliteiten komen aan bod.

MEI IT FERLINE FOARÚT

Dit hoofdstuk verkent hoe de kennis uit de dorpsbiografie kan worden gebruikt als basis om na te denken over dorpsontwikkeling met kwaliteit. Het geeft geen voorschriften, maar biedt inspiratie.

3
P. 42

Yn It Koart

1

Dorpsbeeld

In dit dorpsbeeld is in overleg met bewoners een karakterschets van het dorp gemaakt. Het laat in één oogopslag een set aan beeldbepalende kenmerken zien. Het is geen alomvattend beeld, maar een manier om de inhoud van de biografie tot leven te wekken en stof tot nadenken te geven: wat maakt het dorp uniek?

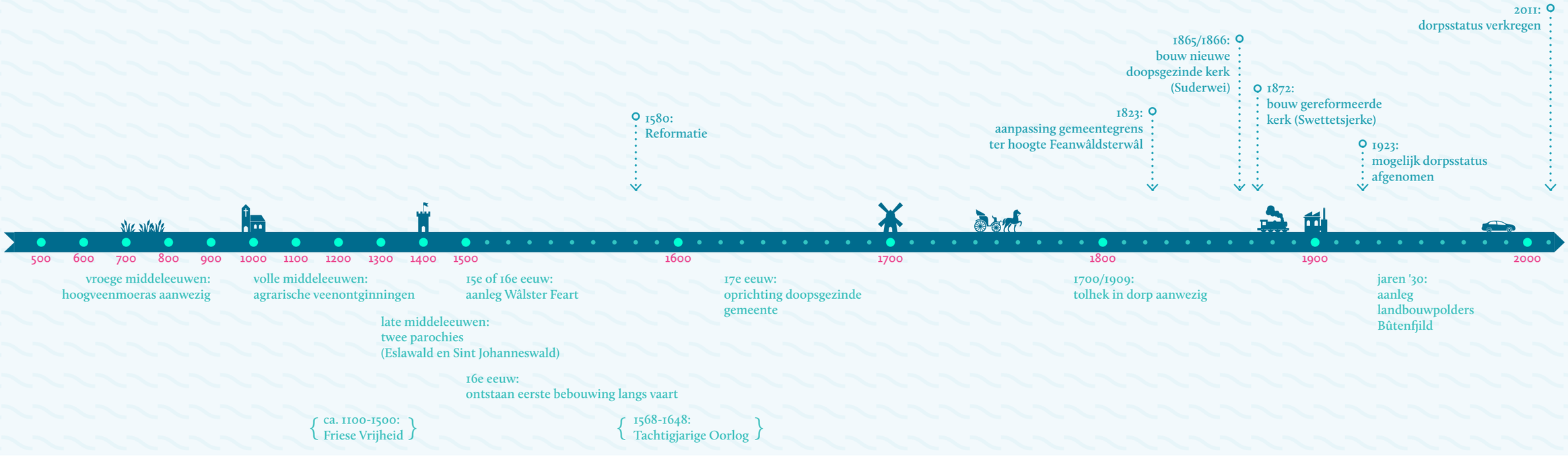

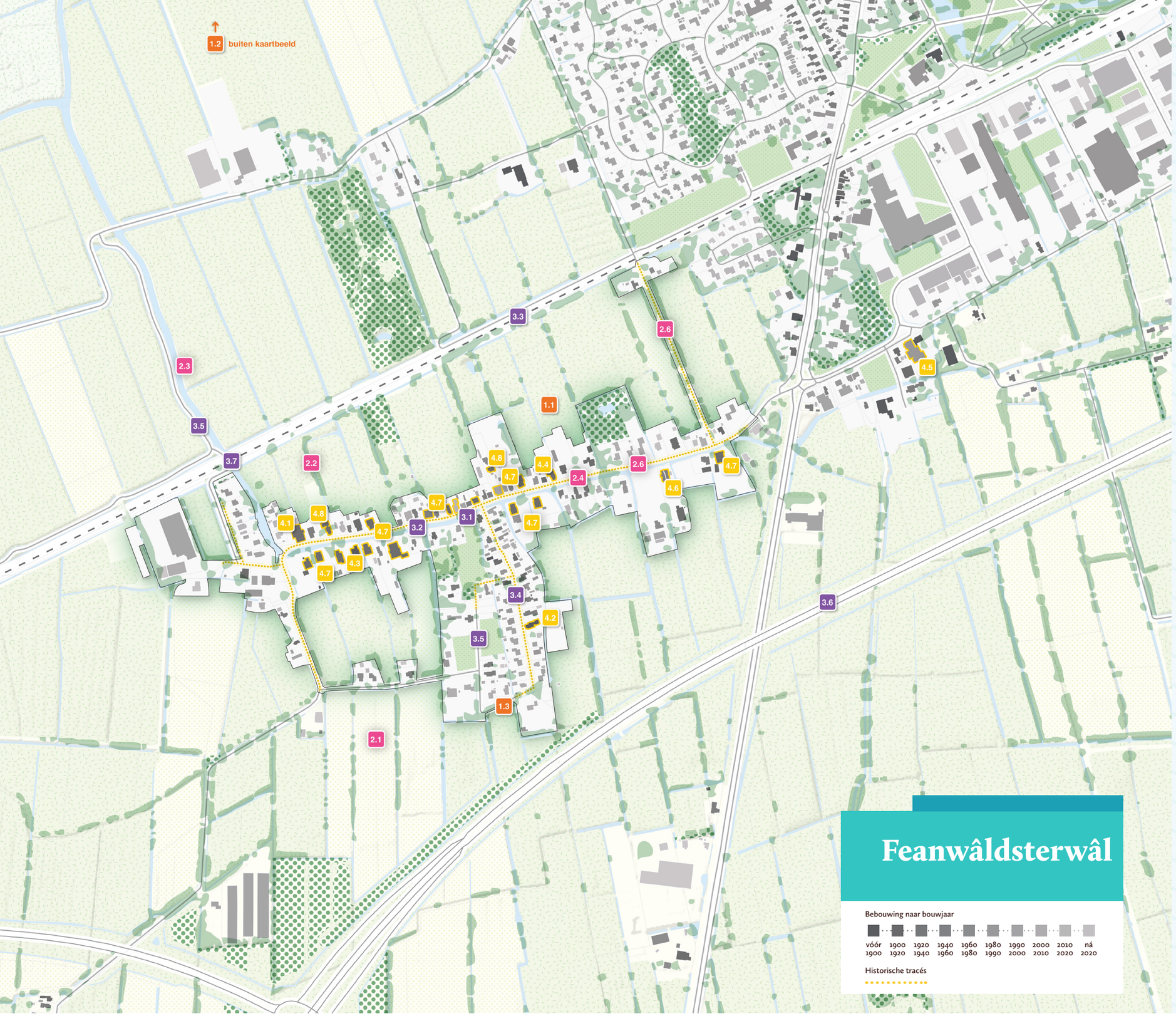
Door de jaren

In de onderstaande tijdlijn wordt een aantal kenmerkende gebeurtenissen benoemd. Verschillende perioden uit de geschiedenis van Feanwâldsterwâl zijn er uitgelicht. De tijdlijn biedt een beknopte blik op de hoofdlijn van de wordingsgeschiedenis van het dorp.

Dorpspaspoort

NB: Op de kenmerkenkaart staan de kenmerken die vandaag de dag nog aanwezig zijn. Verdwenen sporen, structuren en elementen zijn niet op de kaart gezet.

Dorpskenmerken

1. Aardkundige sporen
- 1.1 Ondiepe laagte tussen dekzandruggen *
- 1.2 Natuurlijke laagte *
- 1.3 Zandkop (De Hichte)

2. Landschapshistorische sporen
- 2.1 Opstrekkende verkaveling *
- 2.2 Elzensingels *
- 2.3 Historische veenscheiding *
- 2.4 Historische grietenij- en gemeentegrens *
- 2.5 Historische parochiegrens (Prysterikker)
- 2.6 Naamkundige verwijzingen *

3. Infrastructuur en stedenbouw
- 3.1 Historische nederzetttingsstructuur *
- 3.2 Wâlster Feart
- 3.3 Historisch spoortracé
- 3.4 Klinkerstraten *
- 3.5 Landpaden *
- 3.6 Centrale As
- 3.7 Spoarbrêge

4. Bouwwerken en rood erfgoed
- 4.1 Voormalige herberg
- 4.2 19e-eeuwse arbeiderswoning
- 4.3 19e-eeuwse kop-rompboerderij
- 4.4 Monumentaal wâldhúske
- 4.5 Voormalige gereformeerde kerk
- 4.6 Voormalige vermaning
- 4.7 Vroeg 20ste-eeuwse boerderijen *
- 4.8 Historische laagbouw *

Kenmerken gevolgd door een asterisk-teken (*) komen op meerdere plaatsen voor. De locatie op de kaart is indicatief.

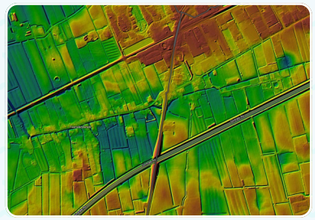
Dorpskenmerken

Feanwâldsterwâl

Het landschap vormt de basis voor elk dorp en is daarom bepalend voor hoe we onze leefomgeving hebben vormgegeven en benut. Dorpen volgen de logica van het landschap met haar specifieke bodem- en wateromstandigheden en zijn van daaruit verder ontwikkeld. Elk dorp verkreeg vervolgens zijn eigen structuur en (steden)bouwkundige kenmerken. Deze dorpskenmerken kunnen als inspiratiebron en bouwsteen voor de toekomst dienen.

Aardkundige sporen

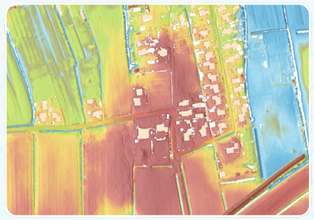
1.1 Ligging in een ondiepe laagte tussen dekzandruggen in (laagte grotendeels boven o meter NAP).

1.2 Natuurlijke laagte met venige bodems (Bûtenfjild).

1.3 Zandkop aan zuidkant De Streek (De Hichte).

Landschapshistorische sporen

2.1 Opstrekkende verkaveling rondom dorp.

2.2 Elzensingels langs perceelranden boven o meter NAP.

2.3 Historische veenscheiding (nu De Swette en Wâlster Feart).

2.4 Historische grietenij- en gemeentegrens (De Swette, Wâlster Feart (later) en deel Smelpaed).

2.5 Historische parochiegrens (Eslawald en Johanneswald), nu de Prysterikker.

2.6 Naamkundige verwijzingen naar historie dorp of landschap (o.a. De Wâl en Bakkerssteeg).

Dorpskenmerken

Infrastructuur en stedenbouw

3.1 Historische nederzettingsstructuur langs De Wâl en De Streek.

3.2 Gegraven waterweg Wâlster Feart met enkele brugovergangen en opvaarten (zuidzijde).

3.3 Treinspoor waarvan tracéloop een 19e-eeuwse oorsprong heeft.

3.4 Stratenpatroon bestaande uit met name klinkerstraten.

3.5 Enkele landpaden rond het dorp (o.a. Jelle Uulkes Paad).

3.6 Centrale As.

3.7 Spoarbrêge.

Bouwwerken en erfgoed

4.1 Voormalige herberg van rond 1900, nu hotel (De Wâl 13).

© Harrie Slagter

4.2 19e-eeuwse arbeiderswoning (De Streek 25).

© Harrie Slagter

4.3 19e-eeuwse kop-rompboerderij (De Wâl 8).

© Harrie Slagter

4.4 Voormalig monumentaal wâldhúske (De Wâl 75).

4.5 Voormalige gereformeerde kerk (De Swette 22).

4.6 Voormalige vermaning (De Wâl 38/40).

4.7 Historische boerderijen, veelal uit vroege 20e eeuw (o.a. De Wâl 2, 4, 6, 10, 14, 20, 22, 25, 44, 61 en 69).

4.8 Historische laagbouw, soms in de vorm van wâldhúske (o.a. De Wâl 17, 27, 33, 41, 43, 49 en 59).

Doarpsbiografy

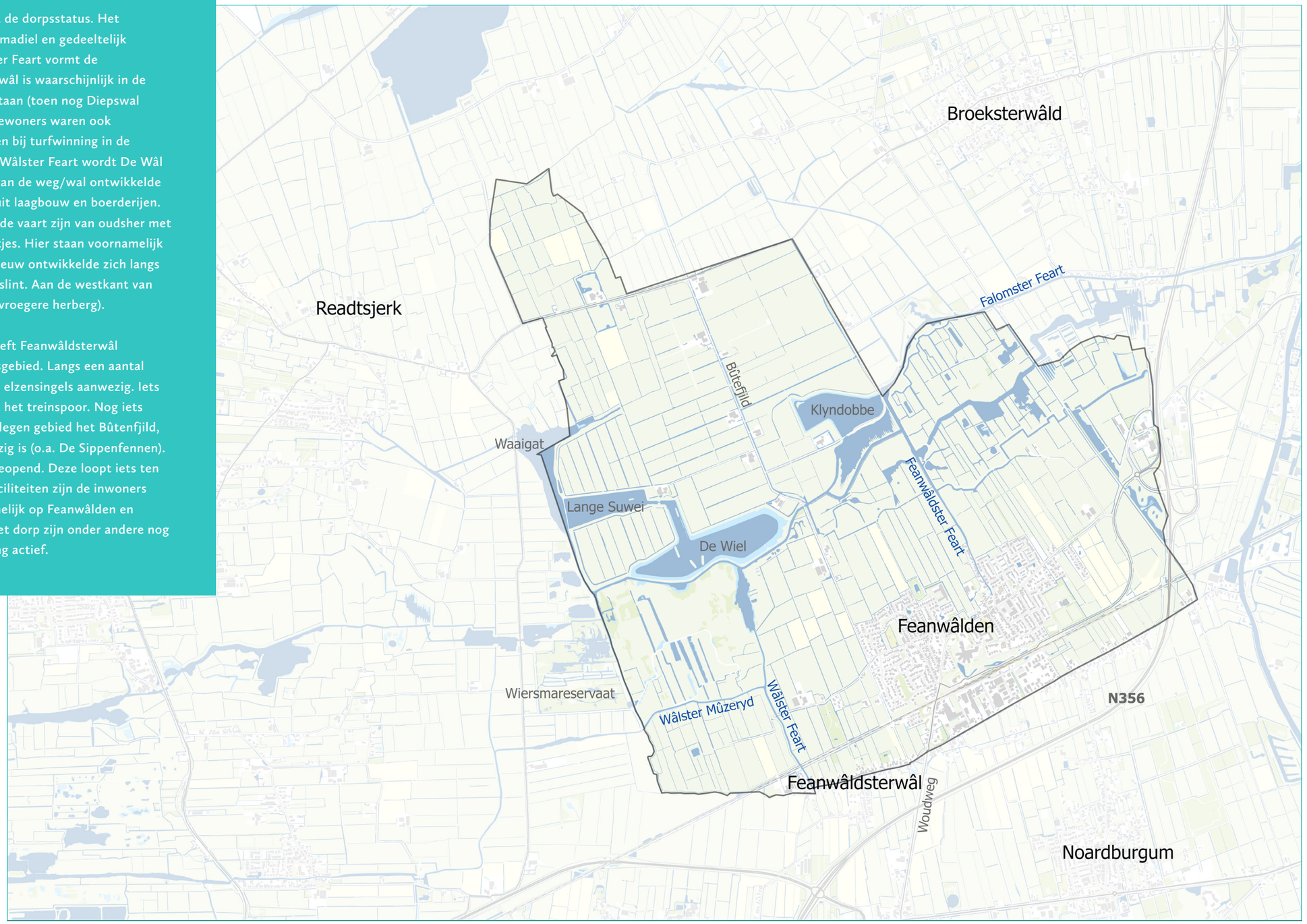
Feanwâldsterwâl

2

Introductie

Feanwâldsterwâl kreeg in 2011 de dorpsstatus. Het dorp ligt gedeeltelijk in Dantumadiel en gedeeltelijk in Tytsjerksteradiel. De Wâlster Feart vormt de gemeentegrens. Feanwâldsterwâl is waarschijnlijk in de 16e eeuw als woonplaats ontstaan (toen nog Diepswal genoemd). Onder de vroege bewoners waren ook veenbazen die betrokken waren bij turfwinning in de buurt. Het dorpsdeel nabij de Wâlster Feart wordt De Wâl genoemd. Aan de noordzijde van de weg/wal ontwikkelde zich een woonlint bestaande uit laagbouw en boerderijen. De erven aan de zuidkant van de vaart zijn van oudsher met De Wâl verbonden via bruggetjes. Hier staan voornamelijk boerderijen. In de 18e en 19e eeuw ontwikkelde zich langs De Streek ook een bebouwingslint. Aan de westkant van het dorp staat nog een hotel (vroegere herberg).

Door het lage huizenaantal heeft Feanwâldsterwâl geen eigen postcode- of dorpsgebied. Langs een aantal percelen rondom het dorp zijn elzensingels aanwezig. Iets ten noorden van De Wâl loopt het treinspoor. Nog iets noordelijker begint het laaggelegen gebied het Bûtenfjild, waar veel natte natuur aanwezig is (o.a. De Sippenfennen). In 2016 werd de Centrale As geopend. Deze loopt iets ten zuiden van De Streek. Voor faciliteiten zijn de inwoners van Feanwâldsterwâl voornamelijk op Feanwâlden en Hurdegaryp aangewezen. In het dorp zijn onder andere nog een buurt- en muziekvereniging actief.

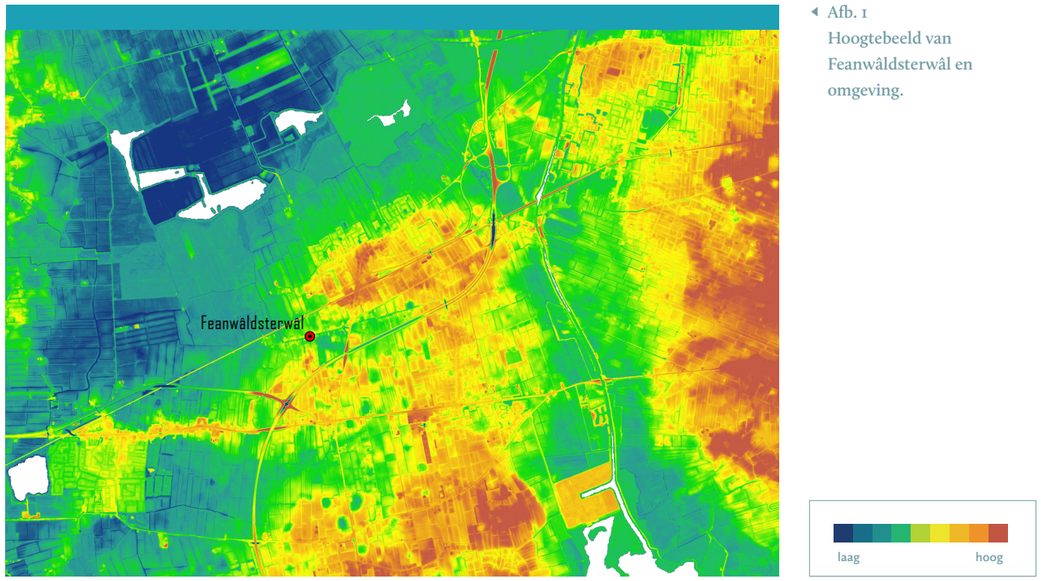
Ontstaan

NATUURLIJK LANDSCHAP

IJstijden

In de Saale-ijstijd (voorlaatste ijstijd; ca. 370.000 - 130.000 jaar geleden) was Noord-Nederland in fases bedekt met landijs. Onder invloed van deze landijsbedekking is keileem over de bodem uitgesmeerd. Keileem is een stugge bodemsoort en slecht waterdoorlatend. Rond Feanwâldsterwâl komt op de meeste plekken keileem in de ondergrond voor (vaak beginnend 1 à 2 meter onder het maaiveld). Na de Saale-ijstijd smolten de Scandinavische ijskappen af. Hierdoor ontstonden smeltwaterstromen die brede geulen in de ondergrond uitsleten. De laagte ten noorden van Feanwâldsterwâl (Bûtenfjild) zou in deze periode kunnen zijn ontstaan.

Gedurende de Weichsel-ijstijd (laatste grote ijstijd; ca. 115.000 - 11.700 jaar geleden) kwam het landijs niet tot aan Noord-Nederland. In de koudste fasen leek het landschap op een poolwoestijn (grotendeels boomloos). De wind had binnen dit kale landschap vrij spel. Vooral in het laatste deel van de Weichsel-ijstijd is op grote schaal zand meegevoerd en opnieuw afgezet. Dit zogeheten dekzand werd als een deken over de keileemondergrond gelegd. Op plekken met een beetje vegetatie werd het zand ingevangen. Het zand kon zodoende opwaaien tot dekzandruggen. Feanwâlden, Quatrebras en Noardburgum liggen op een dekzandrug die plaatselijk boven 2 meter NAP uitkomt. Feanwâldsterwâl is gelegen in een tussenliggende ondiepe laagte (ongeveer tussen de -0,5 en +0,75 meter NAP).

Afb. 1
Hoogtebeeld van Feanwâldsterwâl en omgeving.

Afb. 2
Referentiebeeld van een poolwoestijn.

Veen

In het holocene tijdperk (ca. 11.700 - heden) warmde het klimaat op en steeg de zeespiegel. Het landschap raakte grotendeels bezaaid met bomen (eerst naald-, later loofsoorten). In dit bosrijke landschap leefden ook jager-verzamelaarsgroepen. In de loop van het holoceen verschoof door zeespiegelstijging de kustlijn in zuidwaartse richting. Daarnaast steeg de grondwaterspiegel in het binnenland. Door het natter worden van het landschap trad veenontwikkeling op. In natte milieus kan plantenmateriaal namelijk niet (volledig) worden afgebroken en zodoende ontstaat veen. De eerste veenontwikkeling in de bredere regio moet tussen 4000 en 3000 voor Christus zijn begonnen en vond plaats achter de toenmalige kustlijn en in landschappelijke laagtes (o.a. smeltwaterdalen).

In de millennia daarna raakten de zandruggen grotendeels overgroeid met hoogveen. Hoogveen bestaat in belangrijke mate uit het plantje veenmos. Dit veenmos neemt gemakkelijk water op en kan zo behoorlijk uitzetten. Door constante aangroei van veenmos konden in het verleden metersdikke veenkoepels ontstaan (in het centrale deel van de koepels soms wel tot 4 à 5 meter dik, met uitschieters van 7 meter). In hoogveengebieden komt vaak weinig geboomte voor doordat bomen niet kunnen wortelen in de metersdikke hoogveenlagen. De omgeving van Feanwaldsterwâl was waarschijnlijk voor de jaartelling al grotendeels bedekt met hoogveen. Dit natuurlijke hoogveen bleef in ieder geval tot in de vroege middeleeuwen (ca. 500 - 1000) aanwezig.

Afb. 3
Detailfoto van veenmos.

AGRARISCHE VEENONTGINNINGEN

Rond het jaar 1000 bestond een groot deel van Fryslân nog uit veenmoerassen. De bewoning concentreerde zich hoofdzakelijk in de kweldergebieden in het noorden en westen van de provincie (terpbewoning). In de volle middeleeuwen (1000 - 1250) vonden de grootschalige ontginningen van de hoogveen plaats (ook wel de agrarische veenontginningen genoemd). Een doel van deze ontginningen was uitbreiding van het landbouw- en woonareaal. Het gebied rond Feanwâlden is vanuit het noorden ontgonnen. De ontginningen begonnen ongeveer ter hoogte van Rinsumageast. Het veen werd ontgonnen door op korte afstand van elkaar sloten het veen in te graven. Op deze manier ontstonden lange, strookvormige of opstrekkende kavels (in hoofdlijn vaak nog steeds zichtbaar in het verkavelingspatroon). Door ontwatering van het veen zakten de ontgonnen veengronden in rap tempo. Dit leidde zeker in gebieden met een laaggelegen natuurlijke zandondergrond (zoals het gebied ten noorden van Feanwâldsterwâl) tot problemen. De veenontginners schoven steeds verder het ongerepte veen in. Zo ontstonden nieuwe linten met boerderijen (nederzettingsas).

Uiteindelijk kwamen de veenontginners uit op de zandrug van Feanwâlden (ter hoogte van De Hoek, Achterwei, Haadstrjitte en Oastein). Dit was het begin van de dorpshistorie van Feanwâlden dat toen nog bestond uit twee parochies: Eslawald en Sint Johanneswald. Eslawald lag ter hoogte van De Hoek, iets ten noorden van het latere Feanwâldsterwâl. In Eslawald stond een kerkje dat aan de heilige Cecilia was gewijd. De veenontginningen vanuit Rinsumageast liepen uiteindelijk door tot de lijn van De Swette en De Wâl. De Wâl werd op een oude kaart nog Cecilia Swette (=grens) genoemd. De boven beschreven lijn was de zogeheten veenscheiding tussen de ontginningen vanuit Rinsumageast (noorden) en de ontginningen vanuit de Krûme/Wide Ie/Burgum (zuiden). Deze lijn zou later grotendeels de grietenijgrens tussen Dantumadiel en Tytsjerksteradiel gaan vormen. Die grietenijgrens lag bij Feanwâldsterwâl vroeger echter iets zuidelijker (grenscorrectie in 1823). Rond de veenscheiding bleven waarschijnlijk in de late middeleeuwen (ca. 1250 - 1500) en 16e eeuw hoogveenrestanten liggen. Ter hoogte van de veenscheiding kwam Feanwâldsterwal in de eeuwen na 1500 tot ontwikkeling.

Afb. 4
Kaart van het veenontginningsgebied tussen Rinsumageast en De Swette.

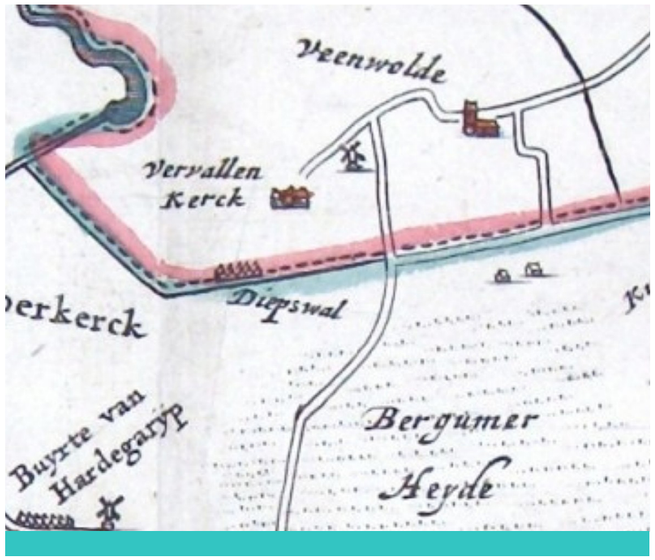
Dorpshistorie

ONTSTAAN DORP

Voor het ontstaan van Feanwâldsterwâl is de aanleg van de Wâlster Feart (oudste vermelding Cecilia Swette) belangrijk geweest. Deze vaart is in de 15e of 16e eeuw aangelegd. De vaart sloot in het noordwesten aan op De Houtwielen/De Wiel en liep in het zuidoosten door tot iets ten zuiden van De Swette. Mogelijk was de Wâlster Feart eerst een veenstroompje dat vervolgens is gekanaliseerd. De Leeuwarder familie Camminga was waarschijnlijk betrokken bij de aanleg van de vaart. De turfwinning (en het geld dat daarmee was te verdienen) speelde bij de aanleg een rol. De eerste bewoning langs de Wâlster Feart was rond 1544 al aanwezig. Het betrof bewoning aan de zuidkant van de vaart. De vroege benaming voor Feanwâldsterwâl was Diepswal. Rond 1600 moeten ook aan de noordkant van de vaart al huizen hebben gestaan.

De vroege dorpsbevolking bestond onder meer uit boeren, veenbazen en veenarbeiders. In de omgeving vond vanaf de 15e eeuw turfwinning plaats. Al in de late middeleeuwen werd in het Bûtenfjild veen afgegraven (o.a. door Klooster Klaarkamp). De veengravers uit Feanwâldsterwâl waren waarschijnlijk betrokken bij de turfwinning in het Barreveen tussen De Swette en Noardburgum. De turf werd onder andere afgevoerd via de Dokkumer Ie en naar Leeuwarden. De turfwinning in de omgeving is veelal in familieverband uitgevoerd. Een veenbaas trommelde vaak een paar familieleden (of bekenden) op voor de uitvoering van de turfwinning. De meeste turf ten zuiden van De Swette was op een gegeven vergraven. Het gebied veranderde deels in cultuurgrond en deels in heide (Bergumerheide). Opvallend is dat aan het begin van de 19e eeuw nog bijzonder veel veenbazen in Feanwâldsterwâl woonden.

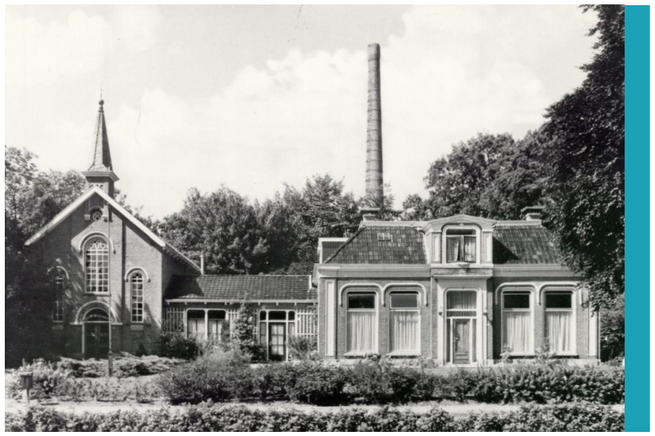
Afb. 5 ▸
Uitsnede Schotanus-kaart 1664 met Feanwâldsterwâl (Diepswal) en omgeving. In het voormalige Eslawald stond een vervallen kerk en de Bergumerheide was al aanwezig.

KERKEN

In de 17e eeuw was in Feanwâldsterwal al een doopsgezinde gemeente aanwezig. De doopsgezinden (of mennisten) waren een stroming binnen het protestantisme. Ter hoogte van De Wâl 38 en 40 (zuidkant vaart) stond tot halverwege de 19e eeuw een doopsgezinde kerk (ook wel vermaning genoemd). Die vroege kerk leek van buiten niet op een typisch kerkgebouw. Het was een soort schuilkerk. Na de Reformatie (1580) werd het calvinisme de bevoorrechte religie in de Nederlanden. Het doopsgezinde geloof werd oogluikend toegestaan zolang de religie maar niet te veel in de openbaarheid trad. De vermaning in Feanwâldsterwal was lange tijd bereikbaar via een draaibrug. Achter de vermaning stond een pastorie. De doopsgezinde gemeente van Feanwâldsterwâl was eerst vrij klein. In de late 18e eeuw kregen de doopsgezinden meer godsdienstvrijheid. De gemeente is als gevolg hiervan waarschijnlijk gegroeid. De gemeente kreeg rond 1865 een nieuwe kerk aan de Suderwei in Feanwâlden. De oude vermaning in Feanwâldsterwâl is omgebouwd tot woonhuis.

In de 19e eeuw vonden diverse afsplitsingen van de toenmalige staatsreligie (De Nederlandse Hervormde Kerk) plaats. Deze afsplitsingen werden later ook wel ‘gereformeerd’ genoemd. In Burgum was al vrij vroeg een gereformeerde kerk aanwezig. Ook mensen uit Feanwâldsterwâl gingen naar deze kerk. Rond 1872 kreeg Burgum een nieuwe kerk en werd de oude kerk aan de zuidkant van De Swette heropgebouwd. Deze zogeheten Swettetsjerke werd gebruikt door gereformeerde gemeenteleden uit Feanwâldsterwâl, Kûkherne en Noardburgum. De gereformeerde diaconie (armbestuur kerkelijke gemeente) bezat in Feanwâldsterwal meerdere huisjes waar arme gemeenteleden in konden wonen. Rechts van de Swettetsjerke werd een pastorie gebouwd. Delen van de kerk werden later aangepast of uitgebreid. Medio 2025 is men bezig om in het oude kerkgebouw appartementen te realiseren.

Afb. 6 ▸
Historische foto doopsgezinde kerk en pastorie aan de Suderwei. © Tresoar.

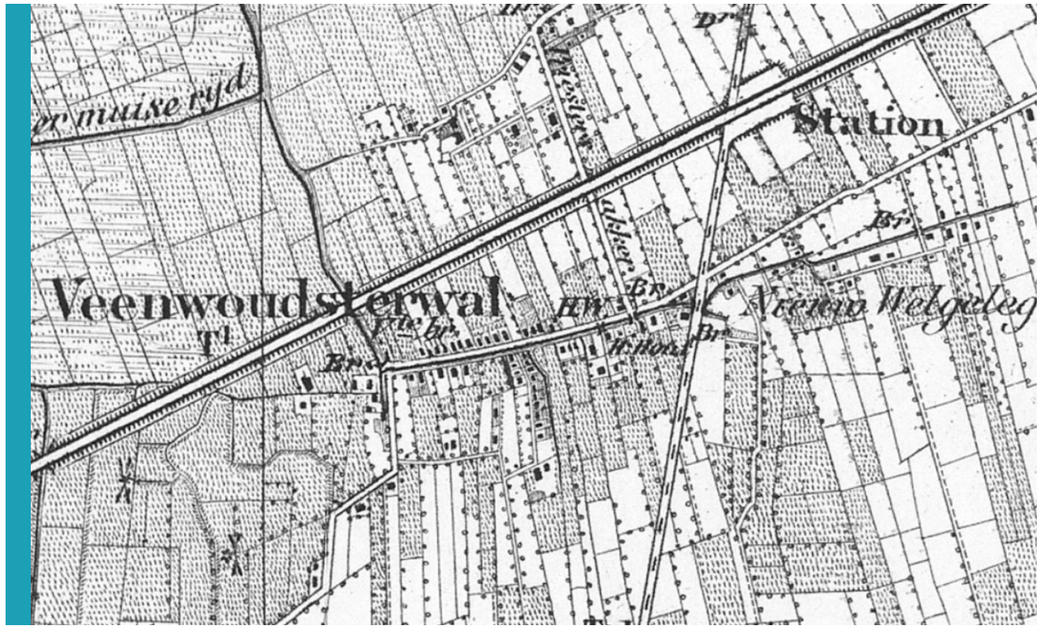
▲ Afb. 7
Historische foto gereformeerde kerk en pastorie aan De Swette, 1914. © Tresoar.

HISTORISCH DORP (18E EN 19E EEUW)

Structuur

In de eeuwen na het ontstaan van Feanwâldsterwâl breidde het dorp zich geleidelijk uit. In de 18e en 19e eeuw had zich ten noorden van de vaart een duidelijk woonlint ontwikkeld (De Wâl). De huizen stonden niet overal tegen elkaar, maar vaak wel vlak bij elkaar. Het lint werd her en der onderbroken door een moestuintje of weiland. Tussen de huizen en de vaart lag een (onverharde) weg. De huizen bestonden vooral uit laagbouw met aan de achterzijde een klein schuurtje. In Feanwâldsterwâl stonden ook zogeheten wâldhúskes: kleine eenvoudige stenen woonhuizen of boerderijtjes, vaak met rieten dak. Aan de achterkant van de huizen lagen moestuintjes en bouw- en weilanden. Langs de slootranden van die landerijen waren veelal elzensingels aanwezig. Elzensingels zijn rijen elzen langs slootranden die doorgaans boven o NAP liggen. Het kaphout van de elzen werd vroeger onder andere benut als stookhout. Aan de zuidzijde van de vaart lagen vooral boerenerven.

De zuidzijde van de vaart was eerst bereikbaar via draai- of plankenbruggen (barten). In de 19e eeuw werden een aantal draaibruggen vervangen door hooghouten. Dit is een type brug dat tegenwoordig nog veel in Giethoorn te vinden is en waar de pramen gewoon onder door konden varen. Later werden ook nieuwe brugovergangen gemaakt. Ter hoogte van De Streek was in de vroege 19e eeuw al een woonlint aanwezig. Aan de voorzijde van de huizen liep een pad en aan de achterzijde een opvaart. Aan De Streek stonden met name arbeidershuisje, vaak in de vorm van een wâldhúske. Aan de zuidkant van Feanwâldsterwal waren ook nog een aantal losse (boeren)erven. De tussenliggende strookvormige landerijen waren omzoomd met elzensingels. Door de landerijen liepen verschillende paden, zoals een pad tussen De Hoek (Feanwâlden) en De Wâl (ter hoogte van nr. 61, vroegere bakkerij). Dit pad werd rond 1865 onderbroken door de aanleg van het treinspoor. Het deel van het pad aan de kant van De Wâl kwam bekend te staan als de Bakkerssteeg. Een ander historisch binnendoorpad was het Smelpaed (nu verhard).

▲ Afb. 8
Uitsnede topografische kaart (TMK) van circa 1865 met Feanwâldsterwâl en omgeving. Langs De Streek was al bebouwing. De witte vlakken zijn bouwland, de percelen met puntjes weiland. De bolletjes langs de percelen zijn elzensingels of ander geboomte.

Afb. 9 ▸
De Bakkerssteeg, nu een halfverharde weg met enkele huizen.

▴ Afb. 10
De Wâl in de vroege 20e eeuw, met links een hooghout. © Tresoar.

→ Dorpsverhaal

De oorsprong van Feanwâldsterwâl

Niet Fries? Of toch wel?
We komen het verhaal overal tegen: op informatiebordjes in het dorp, in VVV-folders en zelfs in de wetenschappelijke Encyclopedieen van Friesland. Feanwâldsterwâl is heel anders dan Feanwâlden. Waarom? Omdat het gesticht is door doopsgezinden uit Giethoorn. Geen Friese oorsprong dus.

En als je goed kijkt, zie je alle overeenkomsten met Giethoorn. De soms bijna romantische sfeer. De vele bruggetjes, die voor sommige huizen nog altijd de enige verbinding met de weg vormen. Beide plaatsen zijn ontstaan door vervening. En ook de doopsgezinden waren hier sterk vertegenwoordigd, net als vroeger in Giethoorn. Het enige verschil? De horden buitenlandse toeristen. Die hebben Feanwâldsterwâl nog niet gevonden. Maar wie weet komen zij nog.

Toch knaagt er iets. Al vanaf de jaren zestig wijzen onderzoekers er keer op keer op dat dit verhaal niet hard te maken is. In de archieven is geen enkel bewijs gevonden voor een stichting door Giethoorners. Geen akten, geen vermeldingen. Niet eens een klein spoortje van één iemand uit Giethoorn in de hele historie van Feanwâldsterwâl.

Dat wil niet zeggen dat er geen mensen uit Overijssel naar Friesland trokken. Rond 1750 kwam er inderdaad een flinke migratie op gang vanuit de Kop van Overijssel, waar het veen opraakte. Deze nieuwkomers hebben duidelijke sporen nagelaten in taal, familienamen en landschap. Maar alleen in de zuidelijke helft van Friesland. Hoger dan Drachten zijn zij nooit gekomen.

Bovendien weten we dat de verveningen in Feanwâldsterwâl al twee of drie eeuwen eerder begonnen, ruim vóórdat mensen in Giethoorn reden hadden om te vertrekken. En het vervenen bleef hier in handen van plaatselijke veenbazen. Wie nog wat beter kijkt, ziet ook dat in de haven van Feanwâlden evengoed veel schippers en verveners woonden. Steekproeven uit 1749, 1808 en 1829 laten zien dat ongeveer 60% van hen in Feanwâldsterwâl woonde en zo'n 40% rond de haven van Feanwâlden. Is Feanwâldsterwâl dan toch meer verbonden met Feanwâlden dan met Giethoorn?

→ Verhaal gaat verder...

Dat Giethoorn en Feanwâldsterwâl op elkaar lijken, is eigenlijk helemaal niet zo vreemd. Ze zijn allebei ontstaan als veenkolonie. Dan krijg je vanzelf vergelijkbare waterlopen, bruggetjes en lintbebouwing. Het verhaal van Giethoorn blijft een mooi verhaal dat keer op keer wordt doorverteld. En het is begrijpelijk dat het aanspreekt. Soms is een goed verhaal nu eenmaal sterker dan het archief.

Door: Theo Delfstra

Dorpsbevolking en bebouwing

De 19e-eeuwse dorpsbevolking van Feanwâldsterwâl bestond onder uit veenbazen, koopmannen, boeren, (land)arbeiders, vissers, koopmannen, schippers en een schoenmaker. Veel dorpsbewoners combineerden verschillende werkzaamheden om rond te kunnen komen. Kleine boeren pachtten vaak een perceel riet- en/of hooiland in het Bûtenfjild. Ze hadden een paar stuks vee in een klein schuurgebouw aan de achterzijde van de huizen. Het riet werd onder andere gebruikt voor het bedekken van de woning of schuurtjes. Op de plassen in het Bûtenfjild werd ook gevist. Vervoer over water bleef lange tijd belangrijk. Schippers vervoerden onder andere turf en vanaf de late 19e eeuw ook terpaarde. In de 19e eeuw ging nog relatief veel regionaal verkeer langs Feanwâldsterwâl.

Aan de westzijde van Feanwâldsterwâl heeft enkele eeuwen een tolhek gestaan (in 1909 afgeschaft). In de buurt van het hek stond ook een herberg die De Halfweg heette (lag op gelijke afstand van Dokkum en Leeuwarden). De herbergier was tegelijkertijd tolgaarder. Vlak bij de herberg was in de 19e eeuw tevens een cichoreidrogerij te vinden. De cichoreiteelt werd in de 19e eeuw voor Dantumadiel erg belangrijk. Van de gedroogde en geroosterde wortels van de cichoreiplant werd een namaakkoffie ontwikkeld die tot in de 20e eeuw vrij veel werd gedronken. De cichoreidrogerijen in Dantumadiel werden in de eerste helft van de 20e eeuw gesloten.

Aan het noord-zuid lopende deel van de Wâlster Feart was omstreeks 1800 al een scheepswerf gevestigd. Rond 1900 werd hier het laatste schip geproduceerd. In de decennia daarna zijn in de scheepswerf nog wel pramen gemaakt en gerepareerd. In 1815 was ook al een lagere school in Feanwâldsterwâl. Deze school was niet geregistreerd en daardoor illegaal. De school was opgericht omdat de slechte staat van de wegen de scholen in de omgeving moeilijk bereikbaar maakten. Rond 1870 werd aan De Swette een christelijke school geopend. Hier gingen ook kinderen uit Feanwâldsterwâl naartoe. Achter de Swettetsjerke werd rond 1909 een nieuw schoolgebouw geopend. De christelijke school aan De Swette sloot in 1960 haar deuren. Aan de Nijewei in Feanwâlden werd een nieuwe christelijke school geopend.

Afb. 11
Huegenin-kaart (circa 1820) met centraal het Bûtenfjild. Dit gebied bestond lange tijd uit plassen, rietlanden en natte hooilanden.

Afb. 12 ▸
Historische foto van scheepswerf aan de Wâlster Feart (of Dûke Lûk). © Boek Feanwâldsterwâl.

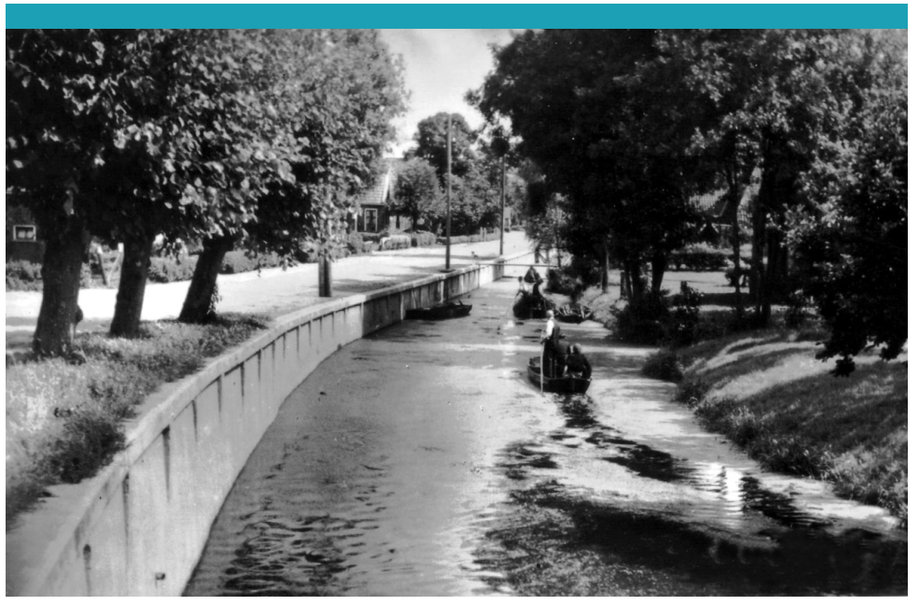

▲ Afb. 13
Historische foto christelijke school iets ten zuiden van De Swette. © Boek Feanwâldsterwâl.

ONTWIKKELINGEN AFGELOPEN EEUW

In Feanwâldsterwâl hebben in de 20e eeuw geen serieuze dorpsuitbreidingen plaatsgevonden. Mogelijk verloor het in 1923 haar dorpsstatus (is overigens de vraag of er voor die tijd officieel sprake was van een dorpsstatus). Oude bouwvallige of afgebrande huizen werden veelal vervangen. Steeds minder verkeer ging via Feanwâldsterwâl. Dit kwam door het afnemende belang van vervoer over water. De aanleg van onder andere rijkswegen en treinverbindingen speelden daarin een rol. De oude weg langs de Wâlster Feart werd in de vroege 20e eeuw bestraat, maar het wegdek bleef vrij slecht. Over de vaart zelf waren in de eerste helft van de 20e eeuw een aantal ophaalbruggen gelegd (o.a. ter vervanging van de hooghouten).

Omstreeks 1930 was in Feanwâldsterwâl nog een zeker winkelbestand aanwezig met onder meer bakkers, kruideniers, kroegen, klompenverkopers en een textielwinkel. Rond 1950 werd de weg langs de vaart opgehoogd en opnieuw bestraat. Ook werd langs de walkade een betonnen beschoeiing aangelegd. In de regio werden echter steeds meer vaste bruggen geplaatst. Grotere schepen konden zo niet meer op de Wâlster Feart komen. In de tweede helft van de 20e eeuw verdwenen ook de ophaalbruggen. In het oostelijke tracé van de vaart werden zelfs stukken gedempt. Veel erven aan de zuidkant zijn tegenwoordig met een eigen vaste (houten of betonnen) brug met De Wâl verbonden.

▲ Afb. 14
Wâlster Feart ter hoogte van herberg, 1956. © Tresoar.

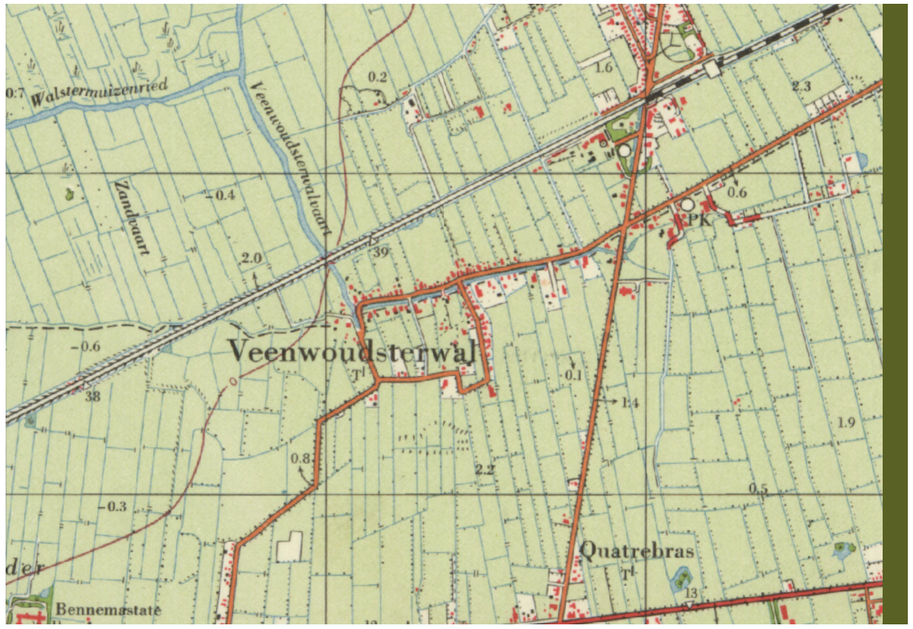

Afb. 15
Wâldhúske aan De Wâl 75, ooit een monumentaal pand, 1967. © A.J. van der Wal, RCE, 114424.

In het buitengebied van Feanwâldsterwâl hebben in de afgelopen eeuw de nodige veranderingen plaatsgevonden. Het laaggelegen Bûtenfjild (buitenveld) was eeuwenlang een drassig landschap met plassen en hooi- en rietlanden. Het werd in agrarisch opzicht als een onrendabel gebied beschouwd. In de jaren dertig werd het Bûtenfjild gedeeltelijk omgezet naar landbouwpolders met gemalen, duikers en een rechte polderweg. Langs de weg werden enkele ontginningsboerderijen gebouwd. Die boerderijen kregen meestal een boerderijnaam mee (o.a. Libbenskrêft en Bitrouwen). Rondom Feanwâldsterwâl werden door ruilverkavelingen en latere schaalvergrotingen veel slootjes gedempt. Dit had tot gevolg dat ook veel elzensingels zijn verdwenen. Rond het dorp (m.n. zuidkant van De Streek) zijn nog een aantal singels aanwezig. Ook lopen nog een paar landpaden door het buitengebied zoals het Jelle Uilkes Paad. In 2016 werd de Centrale As geopend, die ter hoogte van Feanwâldsterwâl niet ver van het zuidelijk deel van De Streek loopt.

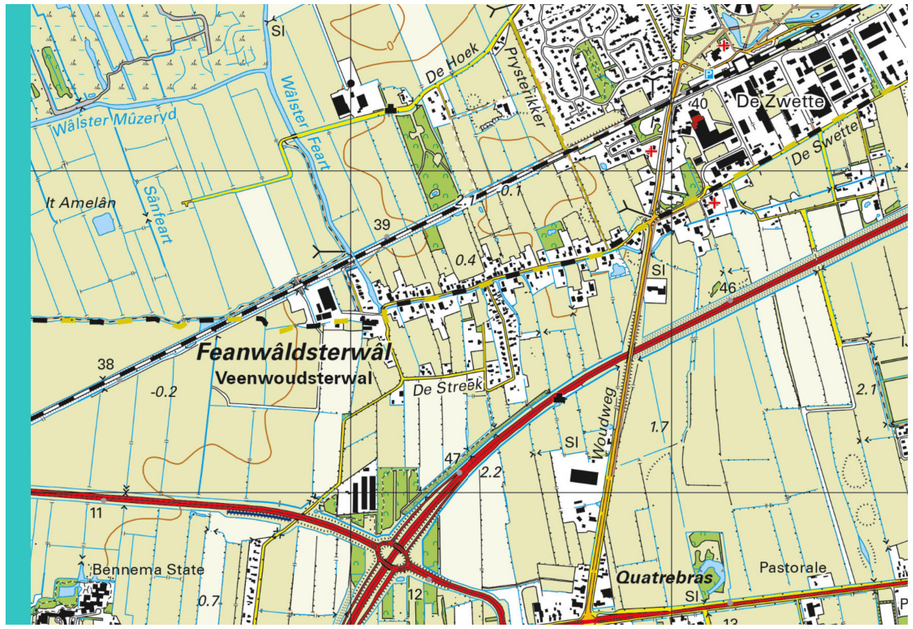
In de jaren zestig en zeventig werden enkele nieuwe huizen langs De Streek gebouwd. De klinkerweg aldaar werd in de late jaren zeventig iets verbreed (het bleef overigens een vrij smalle weg). Langs It Oare Ein (zuidwestkant) heeft nooit veel bebouwing gestaan. Aan de noordwestzijde van het dorp werden in de late jaren zestig een aantal zomerhuisjes gerealiseerd (een aantal zijn later gesloopt). De oude herberg werd Hotel Dûke Lûk en begon onder andere ook met kanoverhuur. Langs het stuk vaart bij Dûke Lûk zijn onder meer ook fierljepwedstrijden gehouden. Het verenigingsleven werd in de 20e eeuw actiever. Er werden onder andere een brassband, toneelvereniging en buurtvereniging opgericht. In de afgelopen decennia zijn onder meer langs open stukken aan De Wâl nog enkele huizen gebouwd. In 2011 kreeg Feanwâldsterwâl de dorpsstatus. Feanwâldsterwâl heeft een dorpsbelangenvereniging samen met Feanwâlden. De meeste dorpsstraten hebben klinkerbestrating (o.a. De Wâl en De Streek). De Wâl is tegenwoordig mooi aangekleed met onder andere bankjes, bloembakken, lantaarns en ter hoogte van het hotel een aantal knotlindes. In Feanwâldsterwâl staan nog vrij veel historische boerderijen en laagbouw. Jaarlijks wordt in het dorp survivalrun ‘De Lodenhelrun’ georganiseerd. Voor faciliteiten is Feanwâldsterwâl vooral aangewezen op Feanwâlden en Hurdegaryp.

1960

Afb. 16a + 16b
Vergelijking topografische kaart 1960 en 2024. Een groot verschil zit in de schaalvergroting in de verkaveling. Ook infrastructureel gezien is het een en ander veranderd (Centrale As).

2024

▲ Afb. 17
Luchtfoto richting het zuidoosten met een stuk van De Streek, het coulisselandschap en op de achtergrond de Centrale As zichtbaar.

Afb. 18 ▶
Foto vaart en wal, met links boerderij De Wâl 22.

◀ Afb. 19
Smelpaed, nu deels eigen weg.

▲ Afb. 20
Luchtfoto met bebouwing westelijk deel De Wâl.

Afb. 21
De (vaste) brug aan de westkant van het dorp met rechts een stuk van Hotel Dûke Lûk en enkele knotlindes.

Afb. 22
Klinkerweg De Streek.

Verder lezen?

- *Geschiedenis van een bedrijvig dorp, Feanwâldsterwâl.* (F. Schepel, J. de Vries en K. Idzerda)
- *Iepen Doar(p) Feanwâldsterwâl.* (S. Litjens)
- Website van *vdVeen Genealogy.* [klik hier]

→ Dorpsverhaal

Grenzen

Door Feanwâldsterwâl lopen verschillende grenzen. Allereerst de grens tussen de gemeenten Dantumadiel en Tytsjerksteradiel. Deze loopt tegenwoordig midden door de Wâlster Feart. Dan de grenzen van 3 dorpen. Feanwâlden ten noorden van de Wâlster Feart, Hurdegaryp ten zuiden van de vaart en Burgum (tegenwoordig Noardburgum) en eveneens ten oosten van Woudweg. Feanwâldsterwâl is nog niet zo lang officieel een dorp. Daarvoor was het een buurschap dat onder de drie genoemde dorpen behoorde. Als er vroeger een kind werd geboren op De Wâl kwam in de geboorteakte dus de naam van één van de dorpen te staan als geboorteplaats. In maar enkele gevallen wordt Feanwâldsterwâl genoemd als plaats van geboorte of overlijden. Opvallend vaak zijn de 'comparanten' in deze aktes, vanouds buren, afkomstig uit andere woonplaatsen dan de overledene zelf. Het is dan ook niet vreemd dat er veel werd 'verhuisd' op De Wâl. Neem bijvoorbeeld Teunis Piers van der Veen. Hij heeft zijn hele leven op De Wâl gewoond, maar zijn kinderen werden geboren in Feanwâlden en later in Hurdegaryp.

Het wordt nog ingewikkelder doordat de gemeentegrens die door Feanwâldsterwâl loopt in de tijd tussen 1825 en 1839 is veranderd. Voor 1839 valt de noordkant van De Streek tot het Smelpaed, en de huizen ten westen van De Streek en ten zuiden van de Wâlster Feart onder Dantumadiel. Het gevolg van deze verandering is dat de mensen die in dit gebied wonen, administratief verhuizen van Feanwâlden naar Hurdegaryp.

De inwoners van Feanwâldsterwâl waren zich zeker bewust van al de grenzen die door het dorp lopen. De bewoners aan de noordkant van de vaart moeten naar Rinsumageast om aangifte te doen van geboorte en overlijden. Terwijl de mensen aan de zuidkant dat in Burgum moeten doen. Er zijn ook bureaucratische consequenties bekend. Zo kreeg bakker Harm Wybes de Jong, hij woonde in 'de âld bakkerij' aan de noordkant van de vaart bij de Prysterikker, een proces aan de broek wegens illegale export van brood uit Dantumadiel naar Tytsjerksteradiel. Voor de import van brood in die grietenij had hij een 'billet van invoer' moeten hebben, in tweevoud wel te verstaan, en dat kon hij niet tonen. De bakker kwam voor het gerecht, kreeg een dikke boete, en zijn brood werd verbeurd verklaard.

Bron: vdVeen Genealogy [klik hier]

Mei It Ferline Foarút

3

Mei it ferline foarút:
met het verleden vooruit!

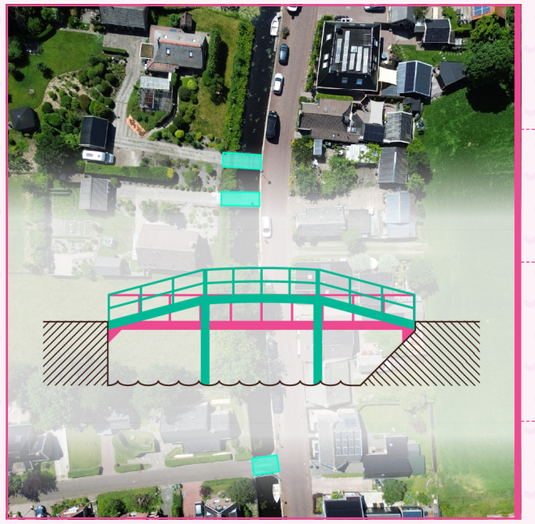
Kunnen we de (oude) kenmerken van het dorp gebruiken bij (nieuwe) ontwikkelingen en opgaven die nu in een dorp spelen? Ja, dat kan! En dat is precies waar dit hoofdstuk over gaat. Het idee is simpel: kijk welke opgave er is en combineer dat met een dorpskenmerk. Het resultaat is een idee voor een ontwikkeling die past bij het karakter van het dorp. Kortom:

OPGAVE
+
DORPSKENMERK
=
IDEE VOOR DE TOEKOMST

Zo gaan we met het verleden vooruit en kan een dorp ontwikkelen met behoud van de eigen kenmerken.

Hieropvolgend staan een aantal voorbeelden. De opgaven komen voort uit gesprekken met inwoners. De kenmerken zijn een resultaat van de dorpsbiografie. Samen vormen ze ideeën waar het dorp mee aan de slag kan.

Denkvoorbeelden

Onderhoud/constructie erftoegangen
+
Hooghouten bruggetjes
=
Moderne "laaghouten" bruggetjes als nieuwe dorpseigen kenmerk

Woningbouwopgave
+
Kenmerkende nederzettingsstructuur
=
Inbreiding met structuurbehoud (lint en reedjes)

Dorpsstructuurbehoud

+

Historische (steden)bouwkundige verschillen in het dorpslint

=

Locatiegebonden bouwtypologieën passend bij het dorpsaanzicht

Toekomstige visievorming

+

Historie als grenslocatie (2 gemeenten, 3 dorpsgebieden, geen postcode, et cetera)

=

Ongebondenheid als kracht en onderscheidende factor ("een plek apart")

Stimuleren van beweging (gezonde leefstijl)

+

Historische landpaden

=

Behoud en uitbreiding van het landpadennetwerk

Ideeënbus

De dorpsbiografieën zijn tot stand gekomen met externe kennis én met expertise vanuit de dorpen. Deze pagina is erop ingericht om de ideeën en wensen die op de "dorpsexpertavonden" zijn uitgesproken een plekje te geven; als vinger aan de pols en ter inspiratie voor de ideeën van de toekomst. Voor Feanwâldsterwâl is het (in de tijdspanne van dit project) helaas niet gelukt om input van bewoners zelf op te halen. We zijn er echter van overtuigd dat deze ideeën er wél zijn en willen bewoners dan ook uitdagen om de voorgaande denkoefening te doorlopen! Met kennis én eigenaarschap van het dorpsverleden van Feanwâldsterwâl.

En nu?

Nu is het dorp aan zet!

Laat de historie verrassen en de toekomst inspireren. Denk daarbij niet in beperkingen, maar in de kansen en mogelijkheden die de kennis uit deze biografie over het dorp biedt!